

50 MIEST,

*kde sa
písala*

HISTÓRIA

SVETA

Dr. Jacob F. Field

Dr. Jacob F. Field

50 MIEST,
kde sa písala
HISTÓRIA
SVETA

ULTIMO PRESS

A SHORT HISTORY OF THE WORLD IN 50 PLACES

Copyright © 2020 Michael O'Mara Books Limited

Slovak edition © 2022 by Ultimo Press

Z anglického originálu *A Short History of the World in 50 Places* vydaného vydavateľstvom Michael O'Mara Books Limited preložila Monika Mikušová. V roku 2022 vydalo vydavateľstvo Ultimo Press, Bratislava.

Translation © 2022 Mgr. Monika Mikušová

Redakčné úpravy: Mgr. Alica Činčárová

Layout: Ultimo Grafix

Tlač: Finidr, s.r.o., Český Těšín

Všetky práva vyhradené.

Okrem použitia ukážok pre účely recenzie a kritiky žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováaná ani šírená v akejkoľvek forme alebo akýmikoľvek prostriedkami bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-974011-5-3

*Túto knihu venujem starým mamám Billie a Nane,
a pamiatke Ala a starého otca z Austrálie.*

OBSAH

Úvod	IX
1 Pravek	1
2 Raný starovek	11
3 Neskorý starovek	31
4 Raný stredovek	63
5 Neskorý stredovek	89
6 Raný novovek	117
7 Vek revolúcií	143
8 Súčasný svet	175
Záver	213
Podakovanie	215
Výber bibliografie	217
Index	219

ÚVOD

V priebehu ľudských dejín boli niektoré miesta dejiskami epochálnych udalostí, stálymi ohniskami udalostí alebo pamätníkmi tragédií. Iné sú možno na prvý pohľad menej známe, ale v mikrokozme dokresľujú širší príbeh dlhodobého historického trendu alebo motívu. Týka sa to zmien a vývoja vo vede, hospodárstve, náboženstve, umení a spoločnosti. Kniha, ktorú držíte v ruke, obsahuje všetky takéto typy lokalít (a ešte omnoho viac) a ponúka nový príbeh ľudstva od jeho najstaršej fázy až po 21. storočie.

Táto kniha, ktorá je usporiadaná v chronologickom poradí, podrobne opisuje vplyv, odkaz a úlohu päťdesiatich miest, ktoré určovali naše dejiny. Začína sa objavením sa prvých ľudí v Afrike a Olduvajskou roklinou v Tanzánii, kde si niektorí z našich prvých predkov osvojili prácu s jednoduchými nástrojmi, ktorých používanie im umožnilo rozšíriť sa po celom svete a zanechať svoju stopu na všetkých kontinentoch našej planéty od Austrálie až po Ameriku. Kniha sa ďalej zaoberá raným starovekým svetom a prvými civilizáciami, napríklad tými, ktoré vznikli v úrodnom polmesiaci, údolí Nílu a v povodí Žltej rieky. Tretia kapitola je venovaná neskorému starovekému svetu a miestam, ako je Chrámová hora v Jeruzaleme, ktorá sa stala posvätnou pre tri náboženstvá, či aténska Akropola, ktorá je pamätníkom slávy gréckeho Zlatého veku. V nadväznosti na to sa vo štvrtej a piatej kapitole podrobne opisuje obdobie stredoveku od univerzity v Timbuktu, jedného z najväčších centier vzdelanosti v islamskom svete, až po Samarkand v dnešnom Uzbekistane,

hlavnú zastávku na Hodvábnej ceste, a od Tenochtitlánu v Mexiku, veľkého centra Aztéckej ríše, až po turecké úžiny, jedny zo strategicky najdôležitejších vodných ciest na svete. Šiesta kapitola sa presúva na začiatok novoveku: miesta ako lisabonská štvrť Belém rozprávajú príbeh o tom, ako Portugalsko a ďalšie európske národy začali stáročia trvajúci proces budovania impéria, či Hrad na Kapskom pobreží v Ghane, ktorý sa stal centrom transatlantického obchodu s otrokmi. Séria revolučných udalostí, ktoré položili základy moderného sveta, je podrobne opísaná v siedmej kapitole vrátane škótskej dediny New Lanark, ktorá predznamovala začiatok továrenskej mechanizovanej výroby, a dom vo Venezuele, kde Simón Bolívar a jeho spolubojovníci položili základ nezávislej budúcnosti Latinskej Ameriky. Posledná ôsma kapitola sa zaoberá súčasnosťou: od Hollywoodu, ktorý určil smer vývoja súčasnej mediálnej oblasti, až po kórejskú demilitarizovanú zónu, možno jeden z posledných preživších symbolov napätia studenej vojny, kde sa kedysi zdalo, že svet sa ocitá na pokraji jadrového vyhladenia.

Nech už vás zaujímajú akékoľvek témy, táto kniha vám poskytne nové poznatky a nahliadnete vďaka nej do minulosti.

PRAVEK

OLDUVAJSKÁ ROKLINA

Približne pred dvomi miliónmi rokov sa v subsaharskej Afrike objavili prví ľudia. Boli klasifikovaní ako *Homo habilis* („človek zručný“). V priebehu tisícročí sa z nich vyvinuli moderní ľudia – *Homo sapiens* („človek múdry“), ktorí sa usadili po celom svete. Poznanie našich vzdialených predkov umožnila séria objavov v Olduvajskej rokline v Tanzánii.

Olduvajská roklina na východnom okraji planiny Serengeti je strmá roklina, dlhá približne 48 kilometrov. Jej názov je odvodený od slova Oldupai, čo v jazyku miestnych Masajov znamená „miesto divého sisalu“ (ostnatá rastlina, ktorá je v tejto lokalite bežná). V praveku sa nachádzalo vedľa jazera, čo znamená, že bolo dôležitým miestom zhromažďovania zvierat a prvých ľudí. Ich pozostatky sa zachovali vďaka spádu popola z blízkych sopiek. V roku 1911 vedec Wilhelm Kattwinkel (1866 – 1935) objavil v rokline, ktorá bola vtedy súčasťou Nemeckej východnej Afriky, fosílné náleziská (vrátane zubov *Hippariona*, dnes už vyhynutého starovekého koňa). Po tom, čo v Berlíne predstavil svoje nálezy,

bola tam vyslaná oficiálna výskumná expedícia, ktorú viedol geológ a paleontológ Hans Reck (1886 – 1937).

VÝCHODOAFRICKÁ PRIEKOPOVÁ PREPADLINA

Východoafrická priekopová prepadlina, ktorá je dlhá približne 6 400 km, sa tiahne od najjužnejšieho cípu Turecka až po ústie rieky Zambezi v Mozambiku. Začala sa formovať pred 30 miliónmi rokov, keď sa zemská kôra rozdelila a vytvorila údolia široké až 80 kilometrov a hlboké 309 metrov, ako aj početné pohoria a jazerá. V tomto rozmanitom prostredí sa opice vyvinuli na moderného človeka, čím sa toto územie stalo jednou z lokalít s najbohatším výskytom fosílií na svete.

V tom čase už bola evolučná teória všeobecne rozšírená a uznávalo sa, že človek sa vyvinul z primátov. Fosílné nálezy, ktoré tento vývoj dokazovali, boli neúplné, a stále existovali obrovské medzery v chápaní toho, ako a kde sa tento proces odohral. V tom čase boli objavené najstaršie hominidné fosílny exempláre *Homo erectus* („človek vzpriamený“), ktoré sa našli v Ázii. Jeho schopnosť chodiť vzpriamene mu umožňovala vyrábať nástroje a pretvárať prostredie. Pravdepodobne sa vyvinul z australopiteka, živočíšneho predchodcu človeka. Reckova expedícia našla stovky zvieracích fosílií, ako aj kompletnú kostru *Homo sapiens*, o ktorej Reck tvrdil, že by mohla mať viac ako 500 000 rokov. O veku tejto kostry sa všeobecne pochybovalo, no napriek tomu vzbudila záujem o roklinu, a do danej lokality boli naplánované ďalšie expedície (skepsa sa ukázala ako opodstatnená – neskoršie uhlíkové datovanie odhalilo, že vek kostry je len 17 000 rokov). Prvá svetová vojna oddialila ďalšie

vykopávky v Olduvajskej rokline a tie sa obnovili až v roku 1931, keď sa oblasť dostala pod kontrolu Britského impéria.

Britskú expedíciu viedol v Keni narodený paleoantropológ Louis Leakey (1903 – 1972), ktorý predtým navštívil Recka v Nemecku a prezrel si olduvajské fosílie. Spolu so svojou rodinou viedol v rokline po celé desaťročia vykopávky, pričom urobil celý rad objavov, ktoré spôsobili prevrat v chápaní prvých ľudí. Hoci Louis a jeho tím, ktorého súčasťou bola aj jeho manželka Mary (1913 – 1996), tiež paleoantropologička, našli v Olduvajskej rokline dobre opracované ručné sekery staré približne milión rokov, spočiatku nenašli žiadne pozostatky hominidov, ktoré by boli bývali staršie ako *Homo erectus*.

Významný objav sa podaril 17. júla 1959, keď rodina Leakeyovcov podnikla do Olduvajskej rokliny svoju siedmu expedíciu. Na prechádzke so svojimi šiestimi dalmatíncami Mary našla úlomok kosti. Ukázalo sa, že je to takmer úplná lebka, ktorá bola stará 1,75 milióna rokov; vďaka veľkým stoličkám dostala prezývku „Luskáčik“. Leakeyovci určili, že patrila druhu australopitekov, čo dokazuje, že človek sa vyvinul v Afrike. Nasledujúci rok našiel Maryin a Louisov syn Jonathan (nar. 1940) v rokline dolnú čeľusť a ďalšie časti kostí prvého človeka. Po rozsiahlom štúdiu a niekoľkých ďalších nálezoch podobných pozostatkov bol identifikovaný ako druh, ktorý premosťoval evolučnú priepasť medzi australopitekom a *Homo erectus*. V roku 1964 bolo oznámené, že nový druh bude klasifikovaný ako *Homo habilis*, čo znamená „človek zručný“. Zistilo sa, že sa

vyvinul pred 2,4 až 1,5 miliónmi rokov a bol tak pomenovaný preto, lebo jeho väčší mozog mu umožňoval vyrábať zložitejšie nástroje.

NEANDERTÁLCI

Približne pred 400 000 rokmi sa objavil ďalší druh hominidov, odlišný od Homo sapiens: Homo neanderthalensis. Jeho názov je odvodený od Neanderovho údolia v Nemecku, kde sa v roku 1856 našiel prvý exemplár tohto druhu. Z Európy sa Homo neanderthalensis rozšíril do Severnej Afriky a niektorých oblastí Ázie. Jeho kratšie končatiny, väčší nos a mohutnejšie telo mu umožnili zvládnuť všeobecne chladnejšie podnebie v regióne. Ani zďaleka to neboli primitívni jaskynní ľudia. Pravdepodobne používali hlasovú reč, vedeli používať oheň a vyrábali si nástroje z „vločkového kameňa“.

V Olduvajskej rokline sa našlo aj mnoho exemplárov kamenných nástrojov, ktoré vyrobili prví ľudia. Homo habilis, ktorý bol pravdepodobne lovcem, ale nepohrdol ani zdochlinami, vyrábala nástroje technikou známou ako „štiepanie“ – tvarovanie kameňov opakovaným otlákaním o iné povrchy, čím vznikali ostré rezné hrany. Olduvajské nástroje sa používali najmä na zabíjanie zvierat a lámanie ich kostí, čo umožňovalo prístup k výživnej kostnej dreni. Boli vyvinuté nástroje, ktoré sa dali použiť na stavbu prístreškov z konárov, ale aj na výrobu drevených zbraní a pascí. Používanie kamenných nástrojov bolo pre prosperitu hominidov veľmi dôležité, pretože im umožnilo prispôsobiť sa väčšej rozmanitosti rôznych oblastí. Približne pred 1,9 miliónmi rokov sa z Homo habilis vyvinul Homo erectus, ktorý používal ešte dokonalejšie kamenné nástroje a dokázal ovládať oheň. Potom, približne pred 200 000 rokmi, sa vo východnej Afrike objavili anatomicky moderní ľudia,

Homo sapiens. V Olduvajskej rokline sa našli aj fosílie Homo erectus a Homo sapiens, čo znamená, že rokline rozpráva viac ako 2 milióny rokov starý príbeh o tom, ako sa náš druh vyvinul z primátov.

Človek Homo sapiens nezostal v Afrike. Jeho väčší mozog a vyššia inteligencia mu umožnili žiť v širšom spektre prostredí, vďaka čomu sa pred 130 000 až 100 000 rokmi rozšíril na Blízky východ. Približne pred 50 000 rokmi sa rozšíril do Európy a ďalej do Ázie. Po príchode Homo sapiens na tieto miesta pravdepodobne došlo ku kríženiu s neandertálcami. Genetické testy ukázali, že súčasní ľudia z týchto oblastí sú stále nositeľmi neandertálskej DNA. Homo neanderthalensis ako samostatný druh však vyhynul približne pred 40 000 rokmi. Príčiny tohto vyhynutia sú stále predmetom diskusií, hoci medzi možné dôvody patrí aj zmena podnebia alebo jeho vytlačenie človekom Homo sapiens.

DŽEBEL IRHÚD

V roku 1961 sa začali vykopávky v jaskyni Džebel Irhúd v západnom Maroku po tom, čo tam jeden baník našiel fosílnu lebku človeka Homo sapiens. Ďalšie vykopávky pokračovali v roku 2004 – boli objavené ďalšie pozostatky hominidov, zvieracie kosti, dôkazy ohňa a pre-pálené pazúrikové nástroje. Nástroje boli staré približne 315 000 rokov, čo znamená, že fosílie nájdené v archeologickom nálezisku Džebel Irhúd sú najstaršími príkladmi anatomicky moderných ľudí.

Pred 15 000 rokmi žil Homo sapiens v takmer všetkých obývaných kútoch sveta vrátane Austrálie a Ameriky. Spočiatku boli ľudia druhu Homo sapiens lovcia a zberači (ako Homo erectus) a žili v malých kočovných skupinách, ktoré tvorilo tridsať až päťdesiat

členov. Spoliehali sa na lov a živili sa aj zdochlinami divokých zvierat, ale aj zberom prirodzene rastúcich rastlín. Muži a ženy si boli relatívne rovní, a keďže tieto komunity boli neustále v pohybe, mali len málo príležitostí na hromadenie súkromného majetku, čo znamená, že paleolitická spoločnosť bola pomerne rovnostárska. Postupom času sa Homo sapiens začal venovať rituálnemu správaniu, pričom prvé pohreby mŕtvych sa uskutočnili pred 100 000 rokmi a prvé reprezentatívne výtvarné umenie vzniklo približne pred 50 000 rokmi. Vyrábali sa pokročilejšie nástroje vrátane jednoduchého luku a šípu spred 14 000 rokov – v mnohých ohľadoch to bol prvý stroj, pretože obsahoval pohyblivé časti a premieňal svalovú energiu na mechanickú. Pomocou ďalších novinek, ako sú siete, vrhače oštepov a boly, mohli ľudia uloviť väčšie zvieratá. Táto „staršia doba kamenná“ sa blížila ku koncu približne od roku 10 000 pred n. l., keď ľudia, počnúc Blízkym východom, začali prechádzať na život v stálych poľnohospodárskych spoločnostiach.

JAZERO MUNGO

.....

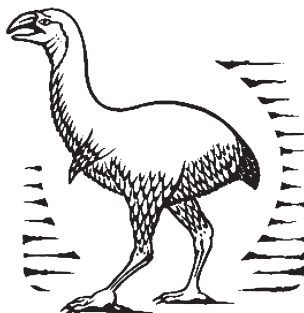
Austrálski domorodci sú najstaršou civilizáciou na svete s kontinuálnou kultúrou, ktorá siaha tisícročia do minulosti. Do Austrálie sa dostali pred viac ako 50 000 rokmi a usadili sa na celom kontinente. Najstaršie fosílné dôkazy o domorodcoch sa našli v jazere Mungo, vyschnutom jazere na juhozápade Nového Južného Walesu.

V roku 1968 Jim Bowler, austrálsky geológ skúmajúci staroveké piesočné duny, navštívil jazero Mungo a všimol si niečo, čo považoval za spálené ľudské kosti, ktoré odhalila erózia. Nasledujúci rok sa sem vrátil s archeológmi, ktorí pozostatky vykopali a v kufríku ich odviezli na ďalšie preskúmanie vedcom z Austrálskej národnej univerzity v Canberre. Zistili, že skamenené kosti sú pozostatkami mladej ženy, ktorá bola vysoká 147 centimetrov. Jej pozostatky ukázali, že bola spopolnená a kosti boli posypané červeným okrom, čo naznačuje, že jej kultúra sa venovala rituálnym činnostiam a možno verila v posmrtný život. V roku 1974 Bowler na svojich cestách

na motorke skúmal oblasť v okolí jazera Mungo, kde si všimol zväzok ľudských pozostatkov trčiacich zo skalného bloku; vykopali ich, previezli do Canberry a zistili, že ide o dospelého muža, ktorý bol vysoký 170 centimetrov, mal približne päťdesiat rokov a trpel osteoartrózou v pravom lakti (pravdepodobne následkom hádzania oštepom). V mladosti prišiel naraz o dva očné zuby, pravdepodobne pri nejakom rituálnom obraze. „Žena z Munga“ aj „muž z Munga“ zomreli približne pred 42 000 rokmi, keď už bola Austrália vo veľkej miere osídlená domorodými kmeňmi.

AUSTRÁLSKA MEGAFAUNA

Geografická izolácia Austrálie znamenala, že domorodci sa stretávali so zvieratami, ktoré inde na Zemi nepoznali. Mnohé z druhov, ktoré tam žili, nemali pred príchodom ľudí prirodzených predátorov, takže slúžili domorodcom ako ľahko získateľný zdroj potravy. Medzi druhy, ktoré mohli byť lovom vyhubené, patrí Diprotodon, vačkovec veľkosti hrocha, a Genyornis, nelietavý vták, ktorý presahoval výšku 180 centimetrov.

Štúdie DNA vykonávané v súčasnosti naznačujú, že austrálski domorodci sú potomkami skupiny *Homo sapiens*, ktorá opustila Afriku približne pred 72 000 rokmi a pred prechodom do Austrálie migrovala do juhovýchodnej Ázie. Jedny z prvých dôkazov ľudského osídlenia boli objavené v Arnhemskej zemi v severnej Austrálii, kde sa v dvoch skalných úkrytoch našli kamenné nástroje staré 53 000 až 61 000 rokov.

Z týchto prvých osád sa domorodci pred 35 000 rokmi presúvali po celom kontinente. Vo veľkej miere si zachovali lovecko-zberačský spôsob života, ktorý bol charakteristický pre prvé ľudské spoločnosti (hoci niektoré skupiny praktizovali určitú formu poľnohospodárstva s dôkazmi o zbere a skladovaní rastlín, ako aj o dômyselných systémoch na lov úhorov a iných druhov rýb). Boli zručnými stopármi a lovcami a majstrami v hode oštepom. Oheň bol pre ich existenciu veľmi dôležitý, používali ho na varenie a vyhánanie zvierat z nôr; popol vzniknutý z ohňa slúžil ako hnojivo a pomáhal rastlinám v opätovnom raste.

Mnohé črty austrálskej krajiny sa v čase jej prvého ľudského osídlenia líšili od jej dnešného rázu. Keď austrálski domorodci pred 50 000 až 45 000 rokmi po prvýkrát prišli k jazeru Mungo, toto bolo súčasťou vnútrozemskej oblasti s trinástimi veľkými sladkovodnými jazerami, ktoré sa zaplnili v dôsledku postupného ochladzovania podnebia, čo viedlo k menšiemu odparovaniu vody. Okrem jazier tu boli aj lúky a lesy plné divej zveri. Približne pred 40 000 rokmi priniesli prachové búrky piesok z protihľých dún a zvyšujúce sa teploty znížili hladinu vody. Jazero Mungo vyschlo pred 19 000 rokmi a ľudia sa presunuli do iných oblastí v okolí, ktoré poskytovali spoľahlivejšie zdroje vody.

Austrálski domorodci sa rozdelili na viac ako 500 kmeňov, z ktorých každý bol spojený s určitou oblasťou predkov. Hoci nepoznali písmo, mali zložitý systém mýtov, ktoré sa ústne odovzdávali z generácie na generáciu. Neexistovala ani veľká spoločenská hierarchia (hoci starší mali svoj spoločenský status vďaka znalosti kmeňových povestí – naučiť sa celý cyklus mýtov vrátane piesní, tančov a posvätných miest trvalo spravidla tridsať až štyridsať rokov).

Napriek tomu, že jestvovalo viac ako 300 rôznych domorodých jazykov a medzi jednotlivými skupinami sa sporadicky vyskytlo násilie, existovala rozsiahla kultúrna výmena. Susedné kmene sa často stretávali na slávnostiach a obchodné cesty sa tiahli od pobrežia do vnútrozemia v dĺžke viac ako 1 600 kilometrov. Keďže domorodci boli prevažne kočovníci, mali len málo trvalých obydľí. Výnimkou bola juhozápadná Viktória, kde si pred 600 rokmi postavili chatrče, v ktorých mohli bývať štvor- až sedemčlenné rodiny. Obývali ich istú časť roka. Vďaka tomu, že boli takmer neustále v pohybe, bola hustota obyvateľstva nízka; koncom 18. storočia žilo v Austrálii len 300 000 domorodých obyvateľov, čo znamená, že hustota obyvateľstva bola len jeden človek na 26 kilometrov štvorcových.

BOTANICKÝ ZÁLIV

Dňa 29. apríla 1770 pristála vo východnej Austrálii loď HMS Endeavour s kapitánom Jamesom Cookom, ktorý zmapoval ostrovy južného Tichomoria a oboplával pobrežie Nového Zélandu. Briti toto miesto pomenovali Botanický záliv a než sa vrátili domov, zmapovali 8 000 kilometrov austrálskeho pobrežia. V roku 1788 sa v Botanickom zálive vylodila britská flotila s 1 030 ľuďmi na palubách svojich lodí (vrátane 736 trestancov). Zistili, že miesto nie je vhodné na trestaneckú kolóniu, preto sa presunuli o osem kilometrov severnejšie a založili Port Jackson, z ktorého sa stalo Sydney.

V roku 1786 sa britská vláda rozhodla osídliť Austráliu trestancami, pričom prvá flotila dorazila o dva roky neskôr. Do konca 18. storočia žilo v Austrálii viac ako päťtisíc kolonistov. Počas 19. a 20. storočia prišli ďalšie milióny imigrantov. Británia prevzala kontrolu nad touto krajinou len tým, že nad ňou vyhlásila

svoju zvrchovanosť bez toho, aby uzavrela akékoľvek zmluvy s pôvodným domorodým obyvateľstvom. Bolo to možné vďaka právnej teórii, podľa ktorej si nárokovali terra nullius – pôdu, ktorá bola voľná a nikomu nepatrila. Práva domorodcov sa úplne ignorovali – až v roku 1992 sa austrálskym právnym rozhodnutím uznalo, že vlastnili a vlastnia územie svojich predkov. Proces kolonizácie bol pre domorodú spoločnosť katastrofálny a traumatizujúci – okrem straty pôdy trpeli aj západnými chorobami a násilím zo strany osadníkov.

Kosti „ženy a muža z Munga“ zostali v Canberre po celé desaťročia. Boli tam prevezené bez súhlasu troch kmeňov (Paakantyi, Muthi Muthi a Ngiyampaa), ktoré sú uznávané ako tradiční vlastníci tejto oblasti. Po rokovaníach s kmeňmi boli kosti „ženy z Munga“ v roku 1992 vrátené. Sú uložené v uzamknutom trezore vo výstavnom centre národného parku Mungo, na ktorého otvorenie sú potrebné dva kľúče: jeden majú archeológovia, druhý kmeňoví staršíovia. „Muž z Munga“ bol vrátený do vlasti až v roku 2017 – nakoniec bol znovu pochovaný na okraji jazera Mungo. Jeho kosti teraz zostanú v zemi, v ktorej kedysi ležali neporušené po celé stáročia.